પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી

કર્તા

ગોકુલદાસ દ્વારકાદાસ રાયચુરા

પ્રસિદ્ધ કર્તા

વાડીલાલ ચુનીલાલ દોશી

બોટાદ-કાઠિયાવાડ.

ંમત

૧-૦

દ્રક : હ. મ. પંડ્યા, સૌરાષ્ટ્ર મુદ્રણાલય, રાણપુર

પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી

૧

" દયાળુ બ્હેન ! દયા લાવી કંઇ વધુ આપો અને આ બચ્ચાંઓને ઉગારો. ભગવાન ત્હમારૂં ભલું કરશે" આજીજી કરતી ભીખારણે ફુલકુંવરને વિનવવા પ્રયત્ન કર્યો.

" કેમ ! ત્હને એક, બે, ત્રણ, ચાર અને છેલ્લે પાંચ રૂપિયા આપ્યા એ પણ ઓછા પડયા ! લોભને કંઇ થોભ ખરો કે ?" ભીખારણની તૃષ્ણા વધતી જતી જોઇ ફુલકુંવરે ઠપકાંભરી દૃષ્ટિ ફેંકી.

" શું કરૂં બ્હેન ! આ પાપી પેટ કરાવે છે. આઠ દિવસમાં છોકરાંઓને એક ટંક પણ ખાવાનું મળ્યું નથી. ગરીબી......હાય......ગરીબી.......વીતી હોય તે જાણે...દયામણે સ્વરે બોલતી ભીખારણે બન્ને હાથે પોતાનું માથું કૂટયું"

" માથું શાને કૂટે છે ? ત્હને પાંચ રૂપીયાયે ઓછા પડયા ? તું ધારે તો પાશેર રૂની પુણી લાવી બધાનું પેટ ભરી શકે. પણ આ માગી ખાનારને કામ કરવું ક્યાંથી ગમે ?"

" પાશેર રૂની પુણીમાં મ્હારૂં શું વળે બા ?

ત્હમને પૈસાવાળાંઓને અમારા દુઃખની ખબર પડે.”
રડતાં છોકરાંઓને છાના રાખતી ભીખારણે ખુલાસો કર્યો.

“પાશેર રૂની પુણીમાં શું વળે? અરે પાશેર પુણીમાંથી તો પાદશાહી ખડી થાય. સ્હમજી કે?” ફુલકુંવરે મ્હોટે અવાજે ભીખારણને સમજાવી.

સ્હામે ચોપડીઓ વેચનારની દુકાનપર બેઠેલા એક નવયુવાનના ‘પાશેર પુણીમાંથી તો પાદશાહી ખડી થાય’ એ શબ્દો સાંભળતા કાન ચમકયા. તેણે ધ્યાન દઇને ભીખારણ અને ફુલકુંવર વચ્ચે થયેલી વાતચીત સાંભળી હતી.

સુવર્ણપુરીમાં આજે ફુલડોલનો ઉત્સવ ઉજવાઇ રહ્યો છે. વેણું નદીને કાંઠે ચાંદનીમાં દર સાલની માફક એક મોટો મેળો ભરાયો છે. આસપાસના ન્હાના ન્હાનાં ગામડાંઓના ગ્રામ્યજનો આ ફુલડોલનો મેળો જોવા મોટી સખ્યામાં ઉતરી પડયાં છે. નદીને કાંઠે કાંઠે ચમકતી ચાંદનીમાં મેળાની બજારો ઝગ ઝગી રહી છે. વિવિધ જાતના વાસણો, તરેહવાર દેશી કારીગીરી ચીજો બાળકોને રંગબેરંગી દેશી ખેલવણાં તથા સુવર્ણપુરીની આસપાસમાં બનતી હાથ કંતામણ અને હાથ વણાટની કસુંબલ રંગની ભાતીગર સુંદડીઓ આ મેળાને ખાસ આકર્ષક બનાવતી હતી. આભની અગાશીએ ચંદ્રમા ચડયો તે સાથે ઠામ ઠામ કર્ણપ્રિય દુહાના લલકાર અને રાસ મંડલમાં નૃત્ય કરતી નવયૌવન પૂર ભરતીમા ઉછળતી સુન્દરીઓના પગના ઠમકારથી વાતાવરણ રસભેર હેલે ચડયુ હતું. આમેળામાં

સુવર્ણપુરના નગરશેઠની પુત્રી ફુલકુંવર પણ પોતાની સમોવડી સખીઓ સાથે આવી હતી. યુવાનીના ચીરાગથી ચમકતી તે સર્વનું ધ્યાન ખેંચતી હતી. મેળામાં ઘણાય રસિયાઓની રસભરી આંખો વસન્તોત્સવની ફુલરાણી સરીખી ફુલકુંવરને જોઇ જોઇ ફરી જોવા ઉત્સુકતામાં નાચતી હતી.

સુવર્ણપુરીના દિવાનનો પુત્ર સુધાકર નદીને કાંઠે આમ્ર વૃક્ષને ઓથે મંડાવલી પુસ્તકોની દુકાન પર બેસી પોતાના મિત્ર સાથે જુના પુસ્તકોના પાના ફેરવતો હતો. આ વખતે ફુલકુંવર પોતાની સખીઓ સાથે આ દુકાનં પાસેથી નીકળી ન્હાના ન્હાના ચાર નાગાં છોકરાઓ સાથે ફાટયાં તૂટયાં વસ્ત્રમાં શરીરની આબરૂ માંડમાંડ ઢાંકતી એક ભીખારણે ફુલકુંવર પાસે મદદ માટે હાથ લંબાવ્યો. દયાની દેવી સરીખી ફુલકુંવરે ભીખારણના હાથમાં એક રૂપીઓ મૂકયો. ભીખારણને આથી સંતોષ ન થયો જેથી બીજો રૂપીયો આપ્યો. આવી રીતે પાંચ રૂપીયા ફુલકુંવરે ભીખારણને આપ્યા. પણ ભીખારણની તૃષ્ણા વધતી જ ગઇ, તેથી શરૂઆતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે પાશેર પુણી લઇ કાંતવા માટે ફુલકુંવરે તેને સલાહ આપી. સુધાકરે આ વાતચીત ધ્યાન દઇને સાંભળી. ભીખારણને શીખામણ આપનાર આ કુમારીકા કોણ છે તેની તપાસ પેલા દૂકાનદાર પાસે કરી. પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી એ ફુલકુંવરના શબ્દો સુધાકરને ખૂંચ્યા ફુલ-

કુંવરે પણ સુધાકરને પોતાની તરફ બારીકાઇથી નિરખતો નિહાળ્યો. સુધાકરને તો ફુલકુંવરના શબ્દે શબ્દે શ્રીમંતાઇ તથાં યુવાનીનું અભિમાન દેખાયું. 'પરણું' તો એને જ પરણું, પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી એ માત્ર એક ઢીવાની વ્યક્તિના શબ્દોજ છે એવું સાબીત કરી આપું ત્યારેજ મારૂં નામ સુધાકર', એવો નિશ્ચય કરી પોતાને ઘેર ગયો. અને પોતાનું સઘળું બળ અજમાવી ફુલકુંવરને પોતાની ભાર્યા બનાવવા તેણે પ્રયત્ન શરૂ કર્યો. તેના પિતા દિવાન હોવાથી તથા તેની પોતાની ગામમાં સારી શાખ હોવાથી આખરે ફુલકુંવર અને સુધાકર લગ્નગાંઠથી જોડાયા.

૨

સૌન્દર્યની દેવી ફુલકુંવર સાસરે આવી. સુધાકરની માતાએ પોતાના પુત્રને આવી ગુણીયલ પત્ની મેળવવા માટે પરમ ભાગ્યશાળી માન્યો. સુધાકરના મિત્રોએ આવી ગૃહલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવા માટે તેને અનેક અભિનંદનથી નવાજ્યો. ફુલકુંવરને પોતાની કરવા મથતા યુવાનોની આશા ભંગ થઇ અને સર્વેએ સુધાકરના જીવનને સાચું સુખી જીવન ગણ્યું. સૂવર્ણપુરી ફુલકુંવરને સુધાકરની જુગતી જોડી જોઇ સંતોષ પામી. પણ સુધાકરના દિલમાં તો એ-કજ વાત રમી રહી હતી. જે છટાથી 'પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી' મેળવવા ફુલકુંવરે તે રાત્રીએ મેળામાં ભીખારણને શીખામણ આપી હતી તે દૃશ્ય તેની આંખ આગળ

રાતદિન તરવરતું હતું. તેને તો એકજ લગની લાગી હતી કે પુલકુંવરનું એ વાક્ય ખોટું ક્યારે પાડું? તે વારે વારે એકલો મનમાં ને મનમાં હસ્યા જ કરતો હતો. 'પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી' એ વિચાર જ તેને બાલીશતાભર્યો લાગતો હતો.

સુધાકર જેવો ગૃહદેવ પોતાને મળ્યો એ જોઈ પુલકુંવરના હૈયામાં હેતનાં હિલોળ ચઢયા. પોતાના સદ્‌ભાગ્ય માટે ત્હેણે પરમ પિતા પ્રભુજીનો પાડ માન્યો. પણ જે હર્ષથી એ સરિતા સાગરને મળવા તલપી રહી હતી–ઉછળી રહી હતી તે હર્ષથી એ સાગર સરિતાને ઝીલી શક્યો નહિ. ત્હેણે તો થોડા દિવસમાં કુલકુંવરની વાત ખોટી પાડવા માટે તૈયારી કરી.

"મ્હારૂં કહ્યું તું માનશે?" તમને શંકા પડે છે? હું તો હંમેશા એવી જ પ્રાર્થના કરૂં છું કે મારા રામની હું સીતા બનું. પુલકુંવરે હૃદયનો આદર્શ બતાવ્યો.

"સીતા!" સુધાકર મશ્કરીમાં ખડખડાટ હશી પડયો. પુલકુંવર સુધાકરના આ હાસ્યનો કંઈ અર્થ સમજી શકી નહિ. તેણે તો પતિના મુખચંદ્રનું પાન કરતાં પોતાના નયનોને ભાગ્યશાળી માન્યા.

"ત્યારે હું કહું તેમ તું જરૂર કરીશ?" સુધાકરે ફરી ચલાવ્યું.

"જરૂર—એક હજારવાર જરૂર."

"જો પુલ! મારી એવી ઇચ્છા છે કે પોતાનું

કમાયેલું જ ખાવું. બાપકમાઇથી જીવનાર પુત્રને હું હતભાગી માનું છું."

"યથાર્થ છે" પુલકુંવરે સ્વામી સાથે આશાભરી મીટ માંડી.

"ત્યારે આપણે આજને આજ સવારે વ્હેલાં ગૂપચૂપ ચાલી નીકળવું છે. બોલ તું તૈયાર છે?"

"જ્યાં તમે ત્યાં હું. તમે સાથે હો, તો હું ડુંગરની ટોચ પૅર રહેવા પણ તૈયાર છું"

"પણ આ વૈભવ ત્યાં નહિ મળે. આપણે પોતાને હાથે કમાઇ ખાવું પડશે, એટલે શરૂઆતમાં અનેક પ્રકારના દુઃખો આવશે તે તુ સહી શકીશ?"

"પતિની સાથે રહી ગમે તેવાં દુઃખોની સામે થવા હું તૈયાર છુ." પુલકુંવરે સુધાકરને પોતાની દ્રઢતાની ખાત્રી આપી.

"તું તૈયાર હોય તો આ તારા દાગીના બધા ઉતારી નાંખ. આપણે પિતાજીના ઘરની એક પાઇ પણ ન લઇ શકીયે."

"હું તો એમ પણ ઇચ્છું છું કે મારા માવતરના ઘરના દાગીના પણ આપણે સાથે ન લઇએ તો વધારે સારૂં ગણાય." દાગીના ઉતારતી ઉતારતી પુલકુંવરે પોતાનો અભિપ્રાય દર્શાવ્યો.

"હું પણ તને એજ કહેવાનો હતો. દાગીના ઉપરાંત જે કિંમતી વસ્ત્રો તેં પહેર્યાં છે તે પણ તારે

ઉતારવા પડશે.” પુલકુંવરના ચ્હેરાપર પોતાના શબ્દોની થતી અસર તપાસતો સુધાકર પાસેના ખંડમાં ગયો અને જાડા પાણુકોરાંના વસ્ત્રો લઇ તે પાછો આવ્યો.

પુલકુંવરે બહુ વર્ષથી પોતાનાં મોંઘામૂલાં વસ્ત્રો ઉતારી આ જાડાં દેશી કપડાં પહેર્યાં. સૌંદર્યમાં સાદાઇ મળતાં પુલકુંવર આજે કંઇ ઓર તેજસ્વી દેખાઇ. પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી ખડી થાય એ એક મૂર્ખાઇ ભર્યો ખ્યાલ છે, એવી મૂર્ખાઇમાં ઘેલા બનેલા સુધાકરને આ તેજસ્વીતા કાંઇ પણ અસર કરી શકી નહિ. તેને તો વ્હેલું પડે સ્હવાર કે તુરત આ ઘર છોડી પુલકુંવરની કસોટી કરવી એ જ વિચાર મગજમાં રમ્યા કરતો હતો. બુદ્ધિવાદની સુકી ગણતરીમાં ખેલતા સુધાકરને નયન ખોલી આ ગૃહમંદિરે વિરાજતી વિશુદ્ધતાભર્યા સૌંદર્ય-દેવીના દર્શન ક્યાંથી આકર્ષી શકે ?

પુલકુંવર તો પોતાના પતિના સ્વાશ્રયી બનવાના આ કાર્યને યશસ્વી બનાવવા ગમે તેવાં દુઃખો ખમવા તયાર હતી. પોતાની સાથે રહી ખોરી જુવારનો રોટલો મળે તો પણ આ ગર્ભશ્રીમંત યુવતી તેને પકવાન્ન ગણી પતિના દુઃખે દુઃખી ને સુખે સુખી બની પતિની આજ્ઞા ઉઠાવવા તૈયાર હતી. જાડા પાણુકોરાંનો ઘાઘરો, ચોળી તથા ધોળો પછેડો મુલાયમ મખમલ કે સાટીનથી આજે વિશેષ પ્રિય લાગ્યાં.

આ બધી વાતોમાં સુધાકર ખરચી જોગી સારી રકમ લેવાનું ચૂકયો નહિ. મળસ્કું થતાં આ દંપતિએ પોતાનું. ગૃહ છોડયું

લાંબી દરિયાઇ મુસાફરી ખેડી સુધાકર અને ફુલકુંવર સૂર્યાસ્તને સમયે મેઘબંદરને કિનારે ઉતર્યાં. બંદરથી ગામ અરધો કોસ દૂર હોવાથી, રસ્તામાં આવતાં એક શિવાલયમાં સુધાકરે રાત્રી ગુજારવા ઉતારો કર્યો.

ફુલકુંવર ઉઠે તે પહેલાં સુધાકર વહેલો ઉઠયો. ફુલકુંવરે પહેરેલ જાડા પછેડાને એક છેડે રૂની પાશેર પુણી બાંધી દીધી. ફુલકુંવર ઉઠતાં, ગામમાં ઘરની તપાસ કરી ત્હને તેડવા હમણાં પાછો આવો છું, એમ સમજાવી સુધાકર શહેર ભણી ગયો,

બસ, સુધાકર ગયો તે ગયો જ. શહેરમાંથી તે પાછો ફર્યો જ નહિ. જેણે ટાઢ કે તડકા જોયા નથી, જે માત્ર શ્રીમંતાઇમાં ઉછરી છે એવી ફુલકુંવરને અજાણ્યા પ્રદેશમાં તદ્દન એકલી મૂકી સુધાકર જાવાબંદર જતાં એક વહાણમાં ચડી બેઠો.

ગરીબ બિચારી ફુલકુંવર ! પતિની રાહ જોઇ તેની આંખડી થાકી. કલાક બે કલાક એમ વખત વીતતો ગયો તેમ તેમ ફુલકુંવરની ચિંતા વધી. અજાણ્યા દેશમાં પોતાના પતિને કંઇ અનિષ્ટ થયું હશે એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં આ સૌન્દર્ય વેલડીનું નૂર ઝાંખું થયું. તેનું મનોહર મુખડું કરમાયું. શિવાલયના ભૂદેવે બપોર થતાં ફુલ-

કુંવરને જમવા આગ્રહ કર્યો. પતિ વિહોણી ભાર્યાને જમવાનું શી રીતે ગમે? તેણે તો પુજારીને પોતાના પતિની શોધ કરવા વિનતિ કરી આમ સાંજ સુધી તપાસ કરાવી પણ સુધારકનો પત્તો ન મળ્યો.

સાંજના મેઘબંદરનો વૃદ્ધ નગરશેઠ અમરચંદ શંકરને દર્શને આવ્યો. પુજારીએ ફુલકુંવરની હકીકતથી તેને વાકેફ કર્યો. અમરચંદે ફુલકુંવરને ગામમાં આવવા સમજાવી. અને ખાતરી આપી કે પોતે તેના પતિને જરૂર શોધાવી આપશે.

નિરાધાર ફુલકુંવર અમરચંદને પોતાનો ધર્મનો પિતા ગણી તેની સાથે ગામમાં આવી.

અમરચંદ શેઠને ત્યાં અઢળક લક્ષ્મી હતી. સંતાનમાં માત્ર મધુરી નામની એક ચૌદ વર્ષની કન્યકા હતી. વૃદ્ધ માતાપિતા આ કન્યકાને જોઇ જીવતાં. ફુલકુંવર આવતાં મધુરીની માતા મોતીમા બહુ પ્રસન્ન થયાં.

અમરચંદે ચારે તરફ માણુસ મોકલી બહુ તપાસ કરાવી પણ સુધાકરની ભાળ લાગી નહિ. મોડી રાત સુધી આશામાં ને આશામાં રાહ જોતી ફુલકુંવર હવે નિરાશ થઇ. તેની હિમ્મત હવે ખતમ થઇ હોય એમ દેખાયું. પોતાના પતિની ચિંતામાં તેની આંખોમાંથી અશ્રુધારા ચાલી. અમરચંદે તથા મોતીમાએ બહુ હિમ્મત આપી પણ પતિપ્રેમી આ લલનાને પતિનું અમંગળ થયું હશે એ શંકાએ બહુ ગભરાવી. મહા મુશ્કેલીએ

સવારની ભૂખી ફુલકુંવરને મોતીમાએ સમજાવી જમાડી.

અમરચંદે ફુલકુંવરને મધુરી સમ ગણી. રાત્રે સુતાં સુતાં ફુલકુંવર પોતાના અશ્રુ પછેડાને છેડે લૂછતી હતી તેટલામાં પછેડાને છેડે બાંધેલી પેલી પાશેર રૂની પુણી આંખના અશ્રુબિંદુથી ભીંજાઇ સહજ ભારે થઇ હતી. અચાનક તેના પર ફુલકુંવરની આંગળીઓ દબાઇ. પછેડાને છેડે આ પોચું પોચું શું છે તે તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયું. ફુલકુંવરે આ ગાંઠ છોડી તો તેમાં રૂની પુણી પોતાના આંસુઓથી ભીંજાયલી દેખાઇ.

આ શું ? પોતાના પછેડાને છેડે રૂની પુણી કયાંથી ? એક પળમાં ચતુર ચપળા ભેદ સમજી ગઇ. નેણુ નદીને કાંઠે ભરાયલો ફુલડોલનો મેળો યાદ આવ્યો. ભીખ માંગતી ભીખારણુ સાંભરી. પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી ખડી થાય એવી પોતે ભીખારણુને આપેલ શીખામણુના શબ્દો તેના સ્મરણમાં તાજા થયા. ભીખારણુની સાથે થયેલી વાતચીત વખતે સુધાકર સામેની દુકાને બેઠો હતો એ પ્રસંગ નજર આગળ ખડો થયો. સુધાકરે લગ્ન માટે બહુજ ઉતાવળ કરી ત્હેનું કારણુ હવે ત્હેને સમજાયું. પોતાનો પતિ પોતાને સહેતુક પરીક્ષા માટે છોડી ગયો છે એનો ભેદ સમજતાં ફુલકુંવરને વાર લાગી નહિ. દિવસ આખો રડી રડી ચિંતામાં કાઢ્યો હતો પણુ આખી રાત હવે શું કરવું એના વિચારમાં ફુલકુંવર પડી.

૪

"બ્હેન આ ઘર ત્હારૂં છે એમ માની બેફીકર અત્રે રહે. મેં દેશાવરના અમારા આડતીયાઓ ઉપર ત્હારા પતિની તપાસ કરવા માટે પત્રો લખાવી નાંખ્યા છે." વૃદ્ધ અમરચંદે ફુલકુંવરને હિમ્મત આપી.

"અને તમે મારાં મ્હોટાં બ્હેન તરીકે રહો એવી મારી વિનતિ છે" મધુરીએ મધુર ટહૂકો કર્યો.

"પિતાજી ! આપ મારા ધર્મના પિતા છો. આ અજાણ્યા દેશમાં આપે એક અજાણી અબળાને જે સહાય આપી છે તે માટે પ્રભુ આપનું કલ્યાણ કરશે" રાત્રે રડતી ફુલકુંવર આજે અમરચંદને હિમ્મતવાન જણાઇ.

ફુલકુંવરની સર્વ હકીકત જાણ્યા પછી અમરચંદ શેઠે સુવર્ણપુરી પત્ર લખી ફુલકુંવરના સર્વ ખબર આપવા સૂચવ્યું.

"હું આજેજ આ બધા ખબર સુવર્ણપુરી આપું છું."

"નાહિજી—જ્યાં સુધી મારા પતિનો પત્તો લાગ્યો નથી ત્યાં સુધી ત્યાં કંઇ પણ ખબર આપવા નકામા છે. મારી ઇચ્છા છે કે એમની ભાળ લાગે તેટલો વખત અહીં જ રહેવું."

"ધન્યભાગ્ય બ્હેન ! મારી મધુરીની મોટી બ્હેન તરીકે રહે. આ ઘર તારૂં જ છે." મોતીમાએ વાત્સલ્ય ભાવ બતાવ્યો.

પિતાજી ! આપ હવે કૃપા કરી મને આજને આજ એક રેંટીઓ લાવી આપો. હું ઇશ્વર ભજન કરીશ અને સાથે સાથે રેંટીએ કાંતીશ."

ફુલકુંવરની ઇચ્છા મુજબ અમરચંદે તુરત એક રેંટીઓ મંગાવી આપ્યો. પોતાના પછેડાને છેડેથી છોડેલ પાશેર પુણીથી ફુલકુંવરે કાંતવાનું શરૂ કર્યું. ફુલકુંવરનું કાંતેલું સુતર જોઇ અમરચંદને બહુ સંતોષ થયો. અને પોતે આ સુતરનો ઉપયોગ કરશે એવી માગણી કરી. પિતા ને પુત્રી વચ્ચે હવે એવી ગોઠવણ થઇ કે જેટલું રૂ ફુલકુંવર કાંતે તેથી બમણું રૂ અમરચંદે આપવું. આમ ક્રમેક્રમે ફુલકુંવર રૂ મેળવી પોતાનું કામ વધારતી જ ગઇ. હવે ફુલકુંવરની તપશ્ચર્યાની અસર મધુરીને લાગી. તેણે પણ રેંટીઆનું પૂજન આદર્યું. મધુરીએ પણ કાંતેલ સુતરથી બમણું રૂ મેળવવું શરૂ કર્યું. હવે ફુલકુંવર અને મધુરી બન્ને મળી સારૂં રૂ એકઠું કરી શકી. આસ્તે આસ્તે પાડોશણો કૂથલીનિંદા છોડી અમરચંદને ડેલે એકઠી થવા મંડી. થોડા વખતમાં એક મોટું કાંતવાનું ખાતું હોય તેમ ફુલકુંવરની સરદારી નીચે રેંટીઆઓ શરૂ થયા. પાશેર પુણીથી શરૂ થયેલું આ રેંટીયાખાતું હવે રૂના ગંજથી ભરાવા લાગ્યું. અમરચંદે બમણું રૂ આપવાની પ્રથા ચાલુ રાખવાથી ફુલકુંવરને કાર્ય કરવાની અચ્છી સવડ મળી ગઇ. તેણે મેઘમંદરની ભીખારણોને એકઠી કરી સમજાવી રેંટીએ બેસાડી. અંત્યજવર્ગની બ્હેનોએ પણ ફુલ

કુંવરની ઉદારતાનો લાભ લીધો.

ક.તેણું સુતર વણાવી ખાદી બનાવવાનું કામ અમરચંદ શેઠે ફૂલકુંવરની દેખરેખ નીચે શરૂ કરાવ્યું. ઝીણામાં ઝીણું શુતર કાંતી તેના વેજાં વણાવી તેને વિવિધ રંગોથી રંગાવી, તેમાં કળાપુર્ણ બુટડીઓ ભરાવી મેઘબંદરની બજારમાં ફુલકુંવરના ખાતાનાં વસ્ત્રોના નમૂના અમરચંદે મૂકયા. મેઘબંદરની ગરીબી હવે ધીમે ધીમે નાસતી દેખાઇ.

મેઘબંદરનરેશ જનકરાયને કાને આ વાત જતાં વાર લાગી નહિ. મેઘબંદરની ભીખારણો રેંટીઓ ફેરવી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે, મેઘબંદરની અંત્યજવર્ગની બ્હેનોએ કાંતવાનું તથા વણવાનું કામ શરૂ કરી દીધું છે, શહેરના કારીગરો સારી કલામય કારીગીરીને પુનર્જીવન આપી રહ્યા છે, ગામમાંથી ગરીબી ઓછી થતી જાય છે અને લોકો સંતોષી જીવન ગાળતાં શીખ્યાં છે એ સર્વે ખબર મળતાં જનકરાયે અમરચંદને અભિનંદન આપવા માટે તેડાવ્યો.

ફુલકુંવરને હાથે કંતાયેલ બારીકમાં બારીક સુતરની ખાદી રંગાવી–તેમાં જરીની બુટડીઓ ભરાવી એક કસુંબલ ચુંદડી રાજકુમારી નલિની માટે અમરચંદ ભેટ તરીકે લઇ આવ્યો. જનકરાય બહુ પ્રસન્ન થયો. આવી સુંદર દેશી ચુંદડી પોતાના નગરમાં બને છે એ જોઇ આ પ્રજાપ્રિય રાજાને આનંદ થયો.

"અમરચંદ શેઠ ! તમે મેઘબંદરની જૂની કારી-

ગીરી પાછી જીવતી કરી રાજ્યની પરમ સેવા બજાવી છે.”

‘બાપુ આ બધો યશ મારી ધર્મની પુત્રી ફુલકુંવરને છે.’

‘હા. મેં એનું નામ મેઘબંદરમાં સર્વત્ર સાંભળ્યું છે. મેઘબંદરના ગરીબોની દેવી છે. જ્યારે જ્યારે હું રાત્રિના નગરચર્યા જોવા નીકળું છું ત્યારે ઘેરઘેર ફુલકુંવરનું નામ લોકોને મોઢે મેં સાંભળ્યું છે. હજારો ગરીબો એને આશિર્વાદ આપે છે. એ કોણ છે, વારૂ?”

અમરચંદે ફુલકુંવરની કહાણી ટુંકમાં કહી સંભળાવી. રાજાએ ફુલકુંવરને મળવા ઇંતેજારી બતાવી.

‘નલિની પણ એ બ્હેનને જોવા આતુર છે, અને એની પાસેથી આવું સુંદર કાંતતાં શીખવા માગે છે. હમણાં એ આવી શકશે?” અમરચંદ સામે જનકરાયે આતુરતાભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી.

‘જી, હા”

તુરતજ બે સ્વાર સાથે પાલખી અમરચંદ શેઠને ઘેર ગઇ અને પૂરતા માનસહિત ફુલકુંવરને રાજમહેલમાં લાવવાનો રાજાજીનો હુકમ અમલમાં મૂકાયો.

સાદાં વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલી ફુલકુંવર રાજમહેલમાં આવી પહોંચી રાજાજીને નમસ્કાર કરી તેણે પોતાનું આસન લીધું.

‘બ્હેન! તમે રાજ્યની અનુપમ સેવા બજાવી છે. ભીખારીઓનો ત્રાસ દૂર કરવા રાજ્યકાયદો સત્તાથી કંઇ કરે તેના કરતાં એ વિષયમાં તમે જે કર્યું છે તે

જોઇ હું ખૂબ પ્રસન્ન થયો છું."

"મહારાજ ! આ બાબતમાં બધું માન મ્હારા આ ધર્મના પિતાને ઘટે છે. મેં તો રેંટીઓ એ સ્ત્રીજીવનમાં ધર્મરૂપે રહે, તો ગૃહને આંગણે શિલવંતું જીવન ગુજારી ગરીબ બ્હેનો પોતાનું પોષણ કરી શકે, એજ વિચારે આ કાર્ય આદર્યું છે. જો પિતાજીની ઉદાર મદદ ન હોત તો હું કંઇપણ કરી ન શકત."

"તમારી વ્યવસ્થાશક્તિ માટે તમે ધન્યવાદને પાત્ર છો. તમે મેઘબંદરની જૂની કારીગીરી પાછી સજીવન કરી છે. આ રાજ્યનું તમે રત્ન છો."

જનકરાયની કૃપા ફુલકુંવર ઉપર ઉતરી. 'કાં રામ ધણી કાં ગામ ધણી.' એ ન્યાયે ફુલકુંવરની વ્હારે પ્રભુ ધાયો. રાણીવાસમાં પણ ફુલકુંવરને બહુ સન્માન મળ્યું જે વર્ગ રાતદિવસ ઓઝલમાંજ રહે છે તેના જીવનમાં રેંટીઓ આશિર્વાદરૂપ થઇ પડશે, એ વિચારે રાજાસાહેબે રાજકુંટુંબમાં–ભાયાતોમાં રેંટીઆ દાખલ કર્યા. રાજકુમારી નલિની ફુલકુંવરની શિષ્યા બની.

હવે રાજ્યની મદદથી હાથકંતામણ ને હાથવણાટમાં નવી નવી કારીગીરી શરૂ થઇ. થોડા વખતમાં દૂર દૂરના દેશોમાં મેઘબંદરનું નામ મોખરે ચઢ્યું. આખા મેઘબંદરમાં રેંટીઆના કર્ણપ્રિય સંગીતના રણકાર ગાજી રહ્યા. રાજમહેલમાં કે ગરીબની ઝુંપડીમાં, દેવમંદિરમાં કે અંત્યજવર્ગના નિવાસસ્થાનમાં ફુલકુંવરનું નામ ઘરગથ્થુ

ચઇ પડયું.

આજે જનકરાયની પચાસમા વર્ષની જયંતિ છે. આખો દરબાર મેઘબંદરમાં કંતાયેલ અને રંગાયેલ વિવિધ કલાઅંકિત વસ્ત્રોમાં શોભી રહ્યો હતો. રાજાસાહેબે પ્રજાને અનેક પ્રકારની બક્ષિસો આપી. અમરચંદને 'ગરીબના બેલી'નો અર્થપૂર્ણ ખેતાબ આપ્યો. રૂના વાવેતરમાંથી રાજભાગ માફ કરી પ્રજાને અપૂર્વ સંતોષ આપ્યો.

દરબાર બરખાસ્ત કરી રાજમહેલમાં આવતાવાર રાજાજીએ ફુલકુંવરને તેડાવી.

"ફુલકુંવર ! ત્હેં મારી પ્રજાને સ્વાશ્રયના પાઠ શીખવ્યા છે. રાજ્યની આબાદીમાં તારો મુખ્ય હિસ્સો છે. માટે માગી લે, આજે તું જે માગે તે આપવા હું તૈયાર છું.

"રાજાજી ! આપ દેવમૂર્તિ છો. મેં તો માત્ર મનુષ્યજાત તરફની મારી ફરજ બજાવી છે. તેનો બદલો લેવાની મારી કંઇપણ ઇચ્છા નથી."

"નહિ નહિ, ફુલકુંવર ! તું જે માગીશ તે હું આપવા તૈયાર છું. આ બદલો નહિ પણ બક્ષિસ છે. રાજાજીનો અત્યંત આગ્રહ જોઇ ફુલકુંવરે તકનો ઉપયોગ સાધ્યો

"મારે બક્ષિસમાં બીજું શું જોઇએ ! માત્ર રાજસેવા. જો આપ ખરેખર કંઇ આપવા ઇચ્છતા હો તો જેટલી સત્તા રાજ્યમાં આપવાની છે એટલી સત્તા મને મળે, જે દ્વારા હું પ્રજાની સેવા કરી શકું."

'કબૂલ છે બેટા ફુલ ! તું મ્હારી બીજી નલિની છે. આ રાજ્ય તારૂં છે. ચાહે તે કરી શકીશ." રાજાજીએ ઉત્સાહપૂર્વક પોતાનું વચન પાળ્યું.

૫

જે બંદરે દેશપરદેશના વહાણો ઉતરતાં તે સ્થળે ફુલકુંવરે ખાસ બંગલો બંધાવી જકાતખાતું પોતાના હાથમાં લીધું. રાજ્ય કેમ આબાદ બને, પ્રજા પરદેશી માલના બોજામાંથી કેમ મુક્ત થાય એ વિષયમાં ન્હેણે ઉપયોગી સુધારા કર્યા. જનકરાય તો ફુલકુંવરની રાજકીય પ્રકરણમાં રાજવંશીને છાજે તેવી બુદ્ધિ જોઇ તાજુબ થયો. ધીમે ધીમે ન્યાયખાતામાં ફુલકુંવરે રાજાજીને મદદ કરવાનું માથે લીધું. પ્રજાને ફુલકુંવરની ન્યાય તોળવાની શક્તિથી બહુ સંતોષ થયો. રાજાનો પાટવીકુમાર જે દરજ્જો ભોગવે તે દરજ્જે ફુલકુંવર રાજાનો જમણો હાથ થઇ પડી. રાજવ્યવસ્થામાં પણ તે રેંટીઆને ભૂલી નહિ જે પાશેર પુણીમાંથી તેને આ પાદશાહી પ્રાપ્ત થઇ હતી તે પુણીની પૂજા તેણે નિશદિન ચાલુ રાખી હતી

સુધાકર ગુમ થયાને પૂરાં પાંચ વર્ષ થયાં. હવે પાદશાહી ભોગવતી ફુલકુંવરને સ્વામીની યાદ હરપળે આવવા લાગી. હવે તે ગમે ત્યાંથી જલદી આ તરફ આવશે જ એવી તેની ગણત્રી હતી. હમણાં હમણાં તે ખાસ કરી બંગલાની બારીએ બેસી નિત્ય નવીન

આવનાર મુસાફરોને બારીકાઈથી નીરખતી હતી.

આજે જાવાબંદરથી મોટી સંખ્યામાં વહાણો આવ્યાં છે એવા ખબર મળતાં તે આતુરતાથી મુસાફરો પર નજર રાખતી બેઠી હતી.

"હા, એજ !" તેનાથી એકદમ બોલાઈ ગયું, પાંચ પાંચ વર્ષ થયાં છતાં એ જ પોતાનો પ્રિયતમ છે તે આ ચતુર નારી પારખી ગઈ. તેની આંખોમાં હર્ષાશ્રુ આવ્યાં. માણસને બોલાવી તેને ખાનગી હુકમ આપ્યો.

જેટલા મુસાફરો આવતા તેવા જકાતખાતા તરફથી અગાઉ બહુ કનડગત થતી, પણ જ્યારથી કુલકુંવરે એ ખાતું હાથમાં લીધું ત્યારથી મુસાફરોની પ્રમાણિકતા પર વિશ્વાસ રાખવાની પ્રણાલી શરૂ થઈ હતી. સર્વ મુસાફરો-માંથી સુધાકરને બંદરકાંઠાના અધિકારીએ ખાસ રોક્યો.

"કેમ, ભાઈસાહેબ ! હેરાન કરવો હોય તો અગાઉથી કહેજો. પણ લાંબી મુસાફરીથી થાકી ગયો છું માટે જલદી નિકાલ થાય તેમ કરજો. તમારે જોઈએ તો......"

"શેઠ ! આપના વહાણમાં ઘણો સામાન છે એટલે અમારા 'બા' પાસે ખાસ પરવાનગી મેળવવી પડશે."

"જેવો હુકમ. હુકમને કંઈ ના પડાશે ?"

"શેઠ ! આજે તમે અમારા મહેમાન છો. તમારે

માટે સર્વ બંદોબસ્ત અમે કરીશું'" ફુલકુંવરના ખાનગી માણસે શેઠને આમંત્રણ આપ્યું.

જકાતખાતાના અધિકારીને કહી તે માણસ સુધાકરને બંગલા ઉપર લઇ ગયો. દાખલ થતાં દાસદાસીઓએ સુધાકરનું પ્રેમપૂર્ણ સ્વાગત કર્યું. સુધાકરની હાલત અત્યારે બહુ કફોડી હતી. પોતાની પત્નીનું શું થયું હશે ? જો આ ઉપાધિમાંથી જલદી નિકાલ થાય તો ગામમાં જઇ તપાસ કરવા તે ઇંતેજાર હતો. અત્રે તેનું એક વાત ઉપર ખાસ ધ્યાન ખેંચાયું. પાંચ વર્ષ ઉપર જ્યારે તે અહીં આવ્યો હતો ત્યારે રાજાનું રાજ્ય હતું, આજે આ 'બા' કોણ ?

બારીક તપાસ કરાવ્યા પછી ફુલકુંવરની ખાત્રી થઇ કે આજ પોતાનો પતિ છે. તેણે તુરત સ્વાર મોકલી અમરચંદને તેડાવ્યો અને પોતાની જે હકીકત આજસુધી ખાનગી રાખી હતી તે કહી સંભળાવી.

સુધાકર અહીં જમ્યો, પણ આ જમાડનાર કોણ છે તે તેનાથી ન સમજાયું. ફરી ફરીને આ 'બા' કોણ છે તેના જ વિચારો તેને આવ્યા કર્યા તે વધારે કંઇ જાણી શક્યો નહિ, પણ તેની ખાત્રી થઇ ગઇ કે આ રાજ્યની લગામ આ 'બા' ના હાથમાં જ છે. તે જમીને ઉઠે એ દરમ્યાન તેના સામાનના એક કોથળામાં ફુલકુંવરે ચાર જરીનાં સેલાં પોતાના માણસો દ્વારા યુક્તિથી નખાવી દીધા.

સુધાકર જમી પરવારી જકાતખાતાના અધિકારી પાસે ફરીથી ગયો.

" જુઓ શેઠજી ! તમે પ્રમાણિકપણે તમારા માલની વિગતો આપશો તો 'બા'એ તમને જવા દેવાની મને પરવાનગી આપી છે." અમલદારે 'બા'નો હુકમ સંભળાવ્યો.

સુધાકરે સર્વ વિગતવાર લખાવ્યું તેટલામાં બંગલાનો એક સિપાઇ ત્યાં આવ્યો.

"શેઠ સાહેબ ! તમે અમારા બંગલામાંથી ચોરી કરી છે."

"આ તમારો સિપાઇ દીવાનો લાગે છે. શું હું ચોર ?"

" હા, હા, તમે જ ચોર છો. દેખાડો તમારો સામાન ?"

વાત જરા વધી. મામલો ગુંચવાયો. સામાન ચૂંથાયો અને શેઠના કોથળામાંથી ચાર સેલા પકડાયા. સુધાકર આભો બની ગયો. આ બલા ક્યાંથી ? તેને તુરત પકડવામાં આવ્યો. જ્યાં સુધી કોઇ જામીન ન પડે અને 'બા' પાસે ઇન્સાફ ન થાય ત્યાં સુધી કોટડીમાં રહેવાનું ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું.

અમરચંદ ફુલકુંવરની બધી બાજીનો ભાગીદાર બન્યો. સુધાકરની સ્થિતિ જોઇ તે વૃદ્ધ પુરૂષ હસ્યો. કેવો મૂર્ખ માણસ ? આવી સુલક્ષણા પત્નીની પરીક્ષા કરવા પાંચ વર્ષ સુધી જાવામાં રહ્યો !

"હ્યો, અમરચંદ શેઠ ! આપ આ શેઠને ઓળખો છો ? એણે 'બા'ના બંગલામાંથી ચોરી કરી છે."

હવે સિપાઇઓને એક બાજુ મોકલી અમરચંદે સુધાકર સાથે એકાંત સાધી.

"તમને અહીં કોઇ ઓળખે છે ? અગાઉ કોઇ દિવસ અહીં આવ્યા હતા ?"

અદિવાન બનેલા સુધાકરે ઉંડો નિશ્વાસ નાંખ્યો. ધીમે સ્વરે તે બોલ્યો, "પાંચ વર્ષ પહેલાં હું અને મારી સ્ત્રી અહીં આવ્યાં હતાં."

"પછી ?" અમરચંદે મીટ માંડી.

"હું કમભાગી મારી સ્ત્રીને એકલી છોડી જાવા ગયો."

"સ્ત્રી કયાં ગઇ ?"

"મને કાંઇ ખબર નથી—મેં તો મૂરખની માફક પીરસેલી થાળી ઠેલી."

"અરે ! તમારી પત્ની કયાં ગઇ તેની તમને ખબર નથી ? કંઇ કાગળ પત્ર ?"

"કંઇ નહિ. એ મરી ગઇ કે જીવતી છે તેની પણ મને ખબર નથી. તેના દુઃખનો નાયક હું જ છું."

"તમારો આ ગુન્હો તો ઇશ્વરની નજરમાં ખરે મોટો છે. તમે કાયદામાં આવો કે ન આવો છતાં આ

બાબતનો ખુલાસો કરવા તમને અમારાં ન્યાયમૂર્તિ 'બા' પાસે ઉભા કરવા પડશે." અમરચંદે હમામનો ડોળ કર્યો.

"એ તમારા 'બા' કોણ છે ?"

"આ રાજ્યનાં અરધોઅરધ માલેક છે ?"

આ પછી બે સિપાઇઓ સાથે આ કેદીને ફુલ-કુંવરને બંગલે લઇ જવામાં આવ્યો. પોતાના પતિનું વધારે વાર સહેજ પણ અપમાન થાય એ આ સદગુણી શ્યામાને અસહ્ય લાગ્યું. પણ નાટક ભજવવું તો પૂરે-પૂરૂં ભજવવું એવી અમરચંદે તેને સલાહ આપી. ફુલકુંવર પાસે કેદી ખડો થયો. ચોરીનો માલમુદ્દો રજુ થયો.

કેદી તો ભાન ભૂલ્યો. ફુલકુંવર જોતાં પોતાની યુવાન પત્નીનું મોહક મુખડું સુધાકરને યાદ આવ્યું તે નિરખી નિરખીને તેને જોવા લાગ્યો. આ દિલની શંકા કોની પાસે રજુ કરાય ? જો પોતે ખોટો પડે તો રાજ્યનો ગુન્હેગાર બને. તેથી તે ચૂપ રહ્યો

વધુ તપાસ માટે હમણાં આ ખટલો મુલ્તવી રહ્યો. સિપાઇઓ સુધાકરને લઇ ગયા. ફરી અમરચંદ હસ્યો

"શેઠ ! તમારો જામીન પડે એવું આ ગામમાં કોઇ નથી ?"

'મારી સ્ત્રી સિવાય બીજું અહીં કોઇ ન્હોતું." આમ કહી તેણે પોતાની બધી હકીકત અમરચંદ આગળ પેટ

બોલીને રહી. બોલતાં બોલતાં તે ગળગળો થઇ ગયો

" ઉભા રહો ! ગભરાઓ નહિ. " ધીરજ આપતો અમરચંદ ઉપર ગયો.

થોડીવારમાં એજ જાડો ઘાઘરો અને એજ થીંગો પછેડો ઓઢી ફુલકુંવર અમરચંદ સાથે કેદી પાસે આવી ઉભી રહી.

" આ કોણ ? " અમરચંદે કેદીને પ્રશ્ન કર્યો. બોલી ઉઠયો.

"એજ મ્હારી ફુલ !" હર્ષાતુર હૃદયે સુધાકર બોલી ઉઠયો.

" અરે એ તો અમ્હારા રાજ્યના ધણી છે. " અમરચંદ કટાક્ષમાં હસ્યો.

" હું નહિ પણ એમણે આ પછોડાને છેડે બાંધેલી પાશેર પુણી આ રાજ્યની ધણી છે" ફુલકુંવર પણ બોલતી બોલતી હસી.

" ત્યારે તમે જામીન પડો આમને છોડાવશો કે ?" વૃદ્ધ અમરચંદ રસિયો બન્યો.

સુધાકર સમજી ગયો કે ન્યાયાસનપર બિરાજેલ "બા" તેજ ફુલકુંવર, અને પોતે તેનો રાજ્યકેદી ?

તુરતજ સિપાઇઓને ત્યાંથી ચાલી જવા હુકમ થયો. સુધાકર છૂટો થયો.

"સુધાકર શેઠ ! આ પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી જોઇ ?" અમરચંદે પ્રશ્ન કર્યો.

"મેં જોયું અને આખું જગત પણ જોશે કે પાશેર પુણી શું કરી શકે છે."

તુરત જ જનકરાયને ત્યાં સુધાકર, અમરચંદ અને ફુલકુંવર આવી પહોંચ્યાં. ફુલકુંવર તથા સુધાકરની હકીકત આખા મેઘબંદરમાં ઘેરઘેર પહોંચી ગઇ પાશેર પુણીમાંથી પાદશાહી એ આજે મેઘબંદરમાં ઘરઘરનો વિષય થઇ પડ્યો.

× × ×

જોઇએ છે નૂતન યુગમાં પાશેર પુણીની પુજારણો ફુલકુંવર જેવી બ્હેનો !

આ વિષે વધુ ચર્ચા વાંચવી હોય તો 'યુગાન્તર' ગ્રંથમાળાનું ત્રીજું પુષ્પ 'યુગધર્મ' વાંચો.